

SINIRLI STRATEJİK ORTAKLIK: RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

LIMITED STRATEGIC PARTNERSHIP: RUSSIA-CHINA RELATIONS

Yrd. Doç. Dr. Muhittin Tolga ÖZSAĞLAM
Lefke Avrupa Üniversitesi
İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
mozsaglam@eul.edu.tr
ORCID ID:0000-0001-6028-3338

Received 15 December 2018 - Accepted 18 April 2019
Gönderim 15 Aralık 2018 - Kabul 18 Nisan 2019

Öz: Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası ilişkiler sisteminde iki kutuplu yapıdan tek kutuplu yapıya hızlı bir geçişe tanık olunmuştur. Tek kutuplu yapının hegemon gücü de siyasal anlamda ABD olmuştur. Bu tek kutuplu yapıya karşı, Rusya ve Çin çok kutupluluğu ön plana çıkaran bir yakınlaşmaya-işbirliği sürecine girmişlerdir. Bu siyasal yaklaşmanın yanı sıra her iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler de gelişmiştir. Rusya'nın enerji pazarını, Çin'in ise enerji arzını çeşitlendirme arzusu iki ülkenin enerji alanında ilişkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Çin'in karşılaştığı ambargolar neticesinde, silah ithalinde de Rusya'ya yüzünü dönmesi ikili ilişkilerin askeri alanı da kapsayacak biçimde genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Ancak, Rusya'da Çin'e karşı şüpheli yaklaşımların mevcudiyeti iki ülke arasındaki ilişkilerin daha fazla derinleşmesine engel olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Çin, enerji, güvenlik, kimlik

Abstract: After the Cold War era, international relations system has passed to unipolar system from bipolar system immediately. USA has become the hegemon power politically of unipolar system. Russia and China have highlighted the multipolar system rather than unipolar system by entering to rapprochement-cooperation process. The economic relations also developed between two countries as well. Russia has emphasized on diversification of energy market, while China's efforts to diversify energy supply reasoned the endowment on energy sector. Due to the arm embargo to China, China has focused to import the conventional weapons from Russia and that increased military cooperation as well. However, existence of sceptical views in Russia regarding to China limits deepening the relations among two countries.

Keywords: Russia, China, energy, security, identity

1. RUSYA VE ÇİN ARASINDA SINIRLI DERİNLEŞEN İLİŞKİLER

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkiler sistemi daha karmaşık bir hal almıştır. Uluslararası hükümet dışı örgütler ve bireyler uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde daha fazla yer almaya başlamışlardır. İdeolojik savaşın bitmesi bir anlamda hükümet dışı aktörlerin (çok uluslu şirketler de dâhil) uluslararası alanda daha fazla aktif olmalarına fırsat vermiş ve uluslararası liberalizmle birlikte ülkeler arasında ekonomik işbirliğiyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi artmıştır. Soğuk Savaş sonrası artan ekonomik işbirliği ortamına karşın, uluslararası barışı ve istikrarı tehdit eden yeni tehditler ve olgular ortaya çıkmıştır. Devletler açısından bu tehditleri; Ayrılıkçı hareketler, dini fundamentalizm ve uluslararası terörist örgütler, insan ticareti, göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı şeklinde sıralamak mümkündür. Bu tehditlerin ortaya çıkması sonucu, devletlerin işbirliği yapmaları da adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle bölgesel örgütler ve ikili ilişkiler çerçevesinde devletlerin teknik konularda ve güvenlik alanında yaptıkları işbirliğinde somut bir artış görülmüştür. Ortaya çıkan sorunları, güvenlik endişelerini ve işbirliklerini sadece devletler düzeyinde-açısından değerlendirmek de yeterli değildir. Bu nedenle bu çalışmada Kopenhag Okulu'nun iki önemli temsilcisi Barry Buzan ve Ole Waever'in güvenlik, göç ve kimlik kavramlarına ilişkin olarak ortaya koydukları düşüncelerden hareketle Rusya'daki algıları da değerlendirerek Rusya-Çin ilişkileri analiz edilecektir. Bu analiz sonucunda Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunan faktörlerle birlikte ilişkilerde bir sınırlılığı da kaçınılmaz hale getiren-sebepler ortaya konacaktır.

Ülkelerin siyasal kültürü, dış politika yönelimlerini, öteki algılayışlarını önemli derecede etkilemektedir. Böylece ülkelerin ekonomik ve siyasal entegrasyon ve terörizmle mücadeleye ilişkin aralarındaki işbirliği düzeyleri de siyasal kültürlerine paralel şekilde şekillenmektedir. Ülkelerin dış politika algılayışlarındaki farklılıklar ve siyasal kültürlerindeki çekinceler işbirliği düzeyini sınırlandırırken, işbirliğinin ulus üstü bir yapıya evrilmesine de engel teşkil etmektedir. Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler de bu düzlemde gelişmektedir. Küresel ve bölgesel şartlar iki ülke arasındaki işbirliğini zorunlu kılmakla birlikte, iki ülke arasındaki farklı algılayışlar ve dış politikadaki yaklaşımları, aralarındaki işbirliğinin Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi uluslararası kurumların şemsiyesinde de hükümetlerarası düzlemde kalmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, herhangi bir supranasyonal yapılanma söz konusu olmamaktadır.

Bu çalışmada Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş sonrası ekonomik ve siyasal-askeri alanlarda hangi düzlemde geliştiği tartışılacaktır. Günümüzde güvenlik üzerine gelişmekte olan literatür, araştırmacıların gözlemlenen olaylara farklı yaklaşımlar geliştirmesini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmalar arasında en dikkat çekici olanlardan biri olan Kopenhag Okulu'nun en önemli iki temsilcisi Barry Buzan ve Ole Waever'in yaklaşımları Rusya ve Çin arasındaki ilişkileri değerlendirmede yardımcı olabilecek niteliktedirler.¹ Her ikisinin çalışmalarını-yaklaşımlarını temel alarak Rusya-Çin ilişkilerini değerlendirmek mümkündür.

¹ Kopenhag Okulu ve güvenlik anlayışı, Barry Buzan'ın "State and Fear: The National Security Problem in International Relations" isimli kitabıyla ortaya çıktı denilebilir. Barry Buzan'ın ardından Ole Waever'in "Güvenlikleştirme" kavramını uluslararası ilişkilerdeki güvenlik çalışmalarına katması, Kopenhag Okulu'nun bir ekol haline gelmesini sağlamıştır. Kopenhag Okulu'nun temsilcileri

Barry Buzan, *People, State and Fear* adlı kitabında güvenliğe ilişkin önemli saptamalarla ayrımlar ortaya koymuştur. Buzan, devlet'in ve bireyin güvenlik algılayışlarını yorumlarken, bireylerin güvenlik endişelerinin ve algılamalarının tanımlanmasının kolay olmadığını altını çizmektedir. (Buzan, 1983: 18). Buzan'a göre bir bireyin güvenliğini çeşitli faktörler belirler; yaşam, sağlık, statü, servet ve özgürlükten oluşan bu faktörler, karmaşık bir durumu ifade eder (Buzan, 1983: 19), "tehdidin" belirsizliğinin ve güven içerisindeki hissini de göreceli olduğunun altını çizmektedir. Fiziksel tehditler; *Acı, yaralanma ve ölüm*. Ekonomik tehditler; *Gasp, mülkiyetin tahrip edilmesi, çalışma ve kaynaklara erişilmesinin ret edilmesi (engellenmesi)* şeklinde sıralanmaktadır. Burada, sivil özgürlükler diğer bir deyişle demokrasi önemli bir öge olarak görülür ve demokrasiye karşı olan akımlar, politikalar da güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. (Buzan, 1983: 19,20). Buzan'ın yaptığı bu analizleri Rusya-Çin ilişkilerine yönelik de yorumlayabiliriz. Örneğin, liberal demokrasi bağlamında Çin ile kurulan ilişkilerden Rusya'daki Yabloka Partisi ve diğer liberal çevrelerin endişeleri mevcuttur. Rusya içerisindeki çeşitli siyasal grupların yaklaşımları da dikkate alınarak Buzan ve Waever'in temel argümanları referans olarak değerlendirilecektir.

Buzan'ın göç-kimlik ve etnik gruplar arasındaki ilişkilere güvenlik açısından dikkat çekmesi gözden kaçmamaktadır. Buzan'a göre devletin "güvenliği" sağlama bağlamında yetersiz olduğu durumlarda etnik gruplar arasında çatışmalar söz konusu olmakta ve etnik grupların kendi örgütleri devreye girmektedirler (Buzan, 1983: 31). Bu bağlamda sosyal bir sorun olarak görünen Çin nüfusunun Rusya'daki varlığına dair Neo-Nazi örgütlerin pozisyon alışı ve aktif olmaları sadece devletin yetersizliğinden veya farklı duruş sergilememesinden değil, devlet dışındaki örgütlerin de tepkisiz ve saldırıları teşvik eder pozisyonda oluşundan kaynaklanmaktadır. Ole Waever de toplumsal güvenlik ve kültürel kimlik kavramlarını kullanmak suretiyle değerlendirmelerini yapmaktadır. Waever *Devlet Güvenliğiyle* (askeri, siyasi, ekonomik ve çevre konuları) *Toplumsal Güvenliği* birbirinden ayırmaktadır. Bu ayrım çerçevesinde kültürel kimliğin etnik, dinsel ve dilsel farklılıklar üzerinden tanımlandığını söyleyen Waever, bir toplumun varlığını sürdürülebilmesi bağlamında ilişkilerde bir kimlik sorunsalının var olduğunun da altını çizmektedir... (Waever, 1993: 25-26). Waever'in burada söylediklerine ilişkin Buzan'ın göç olgusuna ilişkin değerlendirmelerle katkı-tamamlama yaptığını söyleyebiliriz. Buzan, göçün bir tehdit bağlamında toplumsal düzlemde algılandığını, göç edenlerin sayısına ve farklı kültürel kimliklerini koruma isteğine bağlı olarak göç edilen ülkede sorunsala dönüştüğünü belirtmektedir (Buzan, 1993: 45). Gerek Waever'in gerekse Buzan'ın yaptığı çalışmalarda kimlik-güvenlik ilişkisi ve bireysel-toplumsal güvenlik algısının devletle farklılaşması ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Waever başka bir çalışmada Avrupa Birliği (AB) entegrasyonuna ilişkin yorum yaparken üye devletlerin ve bununla birlikte örgüt organlarının duruşuyla kitlelerin kültürel kimlikleri ve güvenlik anlayışlarındaki farklılıkları ve kopuklukları ortaya koymaktadır. Waever bununla birlikte dışsal etkenlerin AB'nin entegrasyonuna ilişkin olumlu etkide bulunduğunu iddia ederken, AB içerisindeki faktörlerin etkilerinin entegrasyona katkı yapmadığının altını çizmektedir (bkz. Waever, 1995).

---

güvenlik çalışmalarını daha geniş bir çerçevede değerlendirmiş ve güvenliğin toplumsal boyutunu da akademik çalışmalarına katmışlardır.

Kopenhag Okulu'nun iki önemli temsilcisinin yaptıkları çalışmalara dayanarak günümüzde herhangi iki ülke arasındaki ilişkileri veya bir ülkenin dış politika yönelimini değerlendirirken, güvenlik ve güvenikleştirme yapılan konuları 5 sektörde incelemek mümkündür. Bu sektörler bilindiği üzere; Askeri, toplumsal, siyasal, çevresel ve ekonomik güvenlik şeklinde sıralanmaktadır. Rusya ve Çin arasındaki ilişkilere bakarken bu sektörlerle ilişkin göndermelerle farklı boyutlar da göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle Rusya ve Çin'in uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde ortak güvenikleştirmelerinden dolayı gelişen ilişkileri irdelenirken uluslararası sisteme ilişkin bakış açıları da analiz edilecektir. Bu bakış açılarının ve benzer "sorunların" ve "tehditlerin" varlığı her iki ülkeyi yakınlaştırma bağlamında etkili olduklarını söylemek mümkündür. Rusya ve Çin'in uluslararası alandaki ortak güvenikleştirdikleri noktalar şunlardır: ABD (Amerika Birleşik Devletleri) hegemonyasındaki tek kutuplu dünya sistemi, NATO müdahaleleri, ayrılıkçı ve fundamentalist dini hareketler, uluslararası terör vb. Bu yaklaşım Waeber'in AB entegrasyonuna dışsal etkenlerin etkisi bağlamında bakış açısından hareketle ele alınmaktadır. Burada, Rusya ve Çin arasında gerek ikili ilişkilerde gerekse ŞİÖ (Şangay İşbirliği Ögütü) şemsiyesinde günümüz AB'sindeki gibi bir entegrasyon süreci olmasa da, bir yakınlaşma sürecinin dış etkenlere bağlı olarak nasıl geliştiği ortaya konacaktır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise, iki ülke arasındaki ilişkilerde özellikle Rusya içerisindeki sosyal ve siyasal algılara göre sorunsalların-güvenikleştirmelerin ne boyutta olduğunu irdelerek ilişkilerin sınırlandırılmasının ve rekabetin nedenleri tartışılacaktır. Burada özellikle Rusya içerisindeki sosyal ve siyasal algılamalara ve söylemlere değinilmesinin nedeni, Rusya'nın içerisinde toplumsal kimliğin korunması bağlamında "endişe-temkinli yaklaşım" ve "tehdit" tanımlanmasının daha yoğun şekilde yer almasındandır. Çin ise özellikle nüfusunun yoğunluğundan dolayı herhangi bir başka nüfusu kendisine tehdit olarak algılamamaktadır. Dünya pazarlarına açılan, serbest bölge yaratan, Kazakistan, Rusya ve hatta Afrika'nın bazı ülkelerinde kolonileşme sürecini başlatan Çin için ilişkilerin "tehdit" veya "endişe" yaratması söz konusu değildir.

Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler sınır komşuluklarından dolayı çok uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Bu yüzden günümüzdeki Rusya-Çin ilişkilerini irdelmeden önce ilişkilerin tarihsel arka planına kısaca bakmakta yarar vardır.

2. RUSYA-ÇİN İLİŞİKLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Rusya ve Çin arasındaki diplomatik ilişkiler 1689 yılındaki Nerchinsk Antlaşmasının imzalanmasıyla kurumsal bir düzlemde gelişmeye başlamıştır (bkz. Ivanov, 2009). Bunun antlaşmanın neticesinde Rusya, Orta Asya'daki varlığını güçlendirmeye başlamış ve 1860'lı yıllarda gücünü pekiştirmiştir. Özellikle Kuzey Kafkasya'nın Rusya tarafından işgal edilmesiyle birlikte Rusya'nın Orta Asya'ya doğru yayılması ve oradaki gücünü pekiştirmesi kolaylaşmıştır. Orta Asya'ya yerleşmeye başlayan Rusya, bu bölge üzerinden de Sibiryaya ve Pasifik'e doğru topraklarını genişletmeyi amaç edinmiştir. Böylece Orta Asya'daki askeri varlığını ve ulaşım için alt yapı yatırımlarını artırmıştır. 19. yüzyıl ortalarından sonraki gelişmeler, Rusya ve Çin'i coğrafik anlamda daha fazla yakınlaştırmıştır. Rusya

Uzak Doğu'daki etkinliğini 1905'teki Japonya Savaşına kadar yüksek düzeyde muhafaza etmiştir.

Bolşevik Devrimiyle birlikte Sovyet Rusya'nın dış politika yönelimi de hızlı bir şekilde değişmiştir. Eski Çarlık Rusyası topraklarında egemen olan Bolşevik liderler artık ideoloji ihraç etmek yoluyla uluslararası komünist harekete önderlik etmeyi amaç edinmişlerdir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından bu yaklaşımın Sovyetler Birliği'nin dış politikasında bir olgu olduğunu söyleyebiliriz.

1949 yılında Çinli komünistlerin zaferiyle sonuçlanan savaş sonrasında kurulan Çin Halk Cumhuriyetiyle birlikte Sovyetler Birliği-Çin ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Devrimin ilk yıllarında Sovyetler Birliği'nin uluslararası alanda verdiği destek daha sonraları uluslararası komünist hareketin liderliği bağlamında bir rekabete dönüşmüştür. Bu rekabet 1956 yılına kadar açıkça ifade edilmemiştir. Ancak, 1956 yılından itibaren Çin, Sovyetler Birliği'nin dış politika yöneliminin tamamen uluslararası komünist hareketi kontrol ve liderlik etmeye çalışan bir yönelim olduğunu dillendirmeye başlamış ve böylece de her iki ülke arasındaki ideolojik yarış-çatışma başlamıştır (Yeung ve Bjelakovic, 2010: 245) 1960'lı yıllardan itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Nikita Khrushchev döneminde ilişkiler daha kötüye giderken Sovyetler Birliği-Çin arasındaki sınır anlaşmazlığı ana sorun haline gelmiştir. Bu ana sorun 1969 yılında fiziki bir çatışmaya kadar varmıştır. Her iki ülke, Vladivostok'un kuzeyindeki Ussuri nehri üzerinde bulunan Zhenbao (Sovyetlerin-Rusların deyiimiyle Damanskii) adası üzerinde egemenlik iddia etmişlerdir. Bu çatışmanın ardından Sovyet askerleri ilgili adaya yerleşmişlerdir. Mayıs 1991'de, Sovyet askerlerinin adayı terk etmesiyle Zhenbao adası üzerindeki egemenliğe dair uyuşmazlık son bulmuştur.

Gorbaçov 1985 yılında Sovyetler Birliği'nin başına geçer geçmez iç işlerinde Perestroika (reform) ve Glasnost (açıklık) politikalarını hayata geçirmeye odaklanırken, dış politikada da silahsızlanma, ideoloji ihraç etmeme prensibini ve yakın çevresiyle sorunları giderme yolunu benimsemişti. Bu çerçevede Gorbaçov ilk olarak Afganistan, Moğolistan ve Vietnam'daki Sovyet askerlerini geri çekmiştir. Bunlara ek olarak Gorbaçov, Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki sınırda da askersizleştirme sürecini başlatmıştır (Yeung ve Bjelakovic, 2010: 261) Gorbaçov dış politika yönelimindeki değişiklikleri somut olarak Çinli yetkililere de göstermek amacıyla 1989 yılında Çin'i ziyaret etmiştir. Gorbaçov'un ziyareti sırasında Çinli öğrencilerin eylemleri Tiananmen meydanında devam ederken, eylemde olan öğrenciler Gorbaçov ile görüşme talebinde bulunmuşlardır. Gorbaçov ise ilgili talebi ret ederek Sovyetler Birliği'nin artık hiçbir ülkenin içişleri konularına-sorunlarına müdahil olmayacağına dair net bir mesaj vermiştir. Gorbaçov'un Çin'i ziyareti ilişkilerde pozitif bir etki yaratmış ve iki ülke arasında *ortak faydaların* bulunması yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Mayıs 1991'de, Gorbaçov ve Jiang Zemin arasında gerçekleşen görüşme neticesinde iki ülke arasındaki sınır uyuşmazlıkları için bir antlaşma yapılırken, liderler ortak deklarasyonda uluslararası politikada "hegemonyacılığa" karşı olduklarını ve Birleşmiş Milletler'in (BM) uluslararası sistem içerisindeki (politikadaki) rolünün güçlendirilmesi arzusunda oldukları vurgulamışlardır (Yeung ve Bjelakovic, 2010: 261-262). Gorbaçov'un çabası ve diğer yandan da Batılı ülkelerin insan hakları ihlalleri nedeniyle Çin'e uyguladıkları silah ambargosu, iki ülke arasındaki yakınlaşmayı ve ilişkilerin normalleşmesini hızlandırmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Devlet Başkanlığı görevini üstlenen Boris Yeltsin de Çin'le ilişkilerde Gorbaçov'un çizdiği yolu takip etmiştir. Öyle ki, Yeltsin Devlet Başkanı olduktan sonra ilk yurt dışı ziyaretini Aralık 1992'de Çin'e gerçekleştirmiştir. Eylül 1994'te ise her iki ülke birbirleri için nükleer hedef olmadıklarını ilan etmişlerdir. Bu deklarasyon ve mutabakata ek olarak iki ülke arasındaki batı sınırına dair de bir sınır belirleme anlaşması imzalamışlardır (China Daily, 2006) (sınırın doğu kısmına ilişkin anlaşma ise Mayıs 1991'de imzalanmıştır). Çin devlet başkanı Zemin de ilişkilerdeki normalleşme sürecine katkıda bulunmak amacıyla 1995 yılında Rusya'ya yaptığı ziyarette II. Dünya Savaşı *Zafer Günü (Den Pobedi)* kutlamalarına katılmıştır.

İki ülke liderinin ilişkileri normalleştirme konusundaki adımları başarılı olsa da 1990'lı yılların ortalarına kadar ekonomik ve siyasal alanda işbirliği üst düzeyde gerçekleşmemiştir. İşbirliğinin 1990'lı yılların ortalarına kadar üst düzeyde gerçekleşmemesinin en büyük nedeni olarak Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev'in görevde bulunmasını söyleyebiliriz. Kozyrev *Avro-Atlantikçi* bir dış politika perspektifine sahip olduğundan Rusya bu dönemde Batılı ülkelerle ve kurumlarla ilişkilerini geliştirmeye daha fazla odaklanmıştır. Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerde işbirliğine yönelik somut adımların atılması Yevgeni Primakov'un dışişleri bakanlığı görevine atanmasıyla birlikte başlamıştır. Primakov'un siyasal alanda *Avrasyacı* düşüncenin en önemli temsilcilerinden birisi oluşu iki ülke arasında işbirliğinin gelişmesinde en büyük etkidir (Primakov, 2010: 142-143).

3. STRATEJİK ORTAKLIĞIN GEREKLİLİĞİ-İŞBİRLİĞİ ALANLARI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından eski Sovyet coğrafyasında yeni sorunlar ve çatışmalar dünyanın diğer bölgeleriyle eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Dini köktencilik, ayrılıkçı hareketler, etnik ve bölgesel çatışmalar dünyanın genelinde olduğu gibi Rusya ve Çin'in de "ulusal güvenliklerini" 1990'lı yılların başından itibaren tehdit etmeye başlamıştır. Öte yandan, her iki ülke de ABD Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üzerinden dünya politikasında tek kutuplu sistemi pekiştiren, hegemon bir güç olarak algılamışlardır. Bu şartlar altında iki ülke arasında bölgesel ve küresel anlamda bir işbirliği kaçınılmaz olmuştur.

Rusya ve Çin 1990'lı yılların ortasından itibaren ikili ilişkilerini ilerletmeye başlamışlardır. Yeltsin'in 1996 yılında Çin'e gerçekleştirdiği ziyarette, Rusya, Çin, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan arasında eski Sovyet-Çin sınırında güven yaratıcı önlemlerin hayata geçirilmesi için bir anlaşma imzalanmıştır (China Daily, 2006). Bu anlaşma aynı zamanda Şangay Beşlisi'ni de oluşturuyordu. Şangay Beşlisinin oluşturulmasından sonra Rus ve Çin yetkililer daha fazla diplomatik ilişki kurarlarken, aynı zamanda Orta Asya Cumhuriyetleriyle de işbirliği ve ortak güvenlik konularına yoğunlaşmışlardır. Gerek içsel, gerekse bölgesel ve küresel şartlar tüm taraflar için işbirliğini "egemen-ulusal devlet" bakış açısıyla kaçınılmaz yapmıştır. Kısacası ilişkiler hükümetler arası bir ilişki düzleminde ilerlemiştir. Özellikle, Çeçenistan, Sincan, Afganistan çatışmaları ve Tacikistan İç Savaşı Rusya ve Çin arasındaki işbirliğini zorunlu kılmıştır. Rusya ve Çin'in geleneksel güvenlik anlayışlarının "ulusal egemenlik" geleneğinden kopmadan yeni bir anlayışla harmanlanması söz konusu olmuştur, bu çerçevede de işlevsel-pragmatik anlamda

uluslararası alanda bir işbirliğine yönelmeleri olmuştur. Bu nedenle her iki ülke de tek kutupluluğa karşı ve güvenlikle ilgili endişelerini giderecek çok amaçlı bir uluslararası örgütün oluşturulmasını gerekli görmüşlerdir.

4. BİR İŞBİRLİĞİ MEKÂNI: ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN KURULMASI

İki ülkenin izledikleri politikalar güçler dengesinin uluslararası alanda yeniden kurulması amacını taşımaktadır. Buna paralel olarak iki ülke, hükümetler arası bir örgütlenmeyi oluşturmak suretiyle çok kutupluluğa giden yolda bir adım atmışlardır. Neticede de, Şangay Beşlisi 2001 yılında Rusya ve Çin'in liderliğinde, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımlarıyla ŞİÖ'ye dönüşmüştür. ŞİÖ hükümetler arası ve çok amaçlı bir örgüt karakteriyle uluslararası sistem içerisinde yer almaya başlamıştır. ŞİÖ'de Rusya ve Çin merkezli bir güçler dengesinin mevcudiyetinden dolayı, örgütün askeri ve siyasi işbirliği bağlamında bir mekân olduğunu söylemek mümkündür.

ŞİÖ ayrılıkçı-terörist örgütlenmelere karşı güvenlik odaklı bir örgütlenme olurken aynı zamanda ekonomik ilişkilerin de ilerletilmesi için çok taraflı bir diplomatik mekân statüsüne sahip olmuştur. Barry Buzan'ın ABD'nin güvenlik tehdidi olarak tanımlayabileceği ve "tehdit açığı sorununu" giderecek olan uluslararası terörizmin, (Buzan, 2006: 1103). Çin, Rusya ve diğer bölge ülke iktidarları için de önemli bir güvenlikleştirme konusu olarak ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bu güvenlikleştirme konusundaki ortak algılaşımın ŞİÖ'nun kurumsal bir hüviyete bürünmesinde ve bölge ülkelerinin ilişkilerinin yoğunlaşmasında önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Çin gerçekleştirdiği ekonomik büyümeden ve artan enerji tüketiminden dolayı, bölgedeki ekonomik işbirliğini kaçınılmaz olarak görmektedir. Öyle ki, Çin hem Rusya'nın hem de Orta Asya Cumhuriyetlerinin enerji rezervlerinden yararlanmak istemektedir. Rusya ise kendi ihraç pazarını çeşitlendirmek anlamında Çin ile enerji alanındaki ilişkileri geliştirmeyi kaçınılmaz bir fırsat olarak görmektedir. Bu şartların ve bakış açılarının mevcudiyeti iki ülkenin diğer bölge ülkeleriyle birlikte ŞİÖ çerçevesinde işbirliği için uluslararası-bölgesel bir diplomatik mekan yaratmalarına neden olmuştur.

Temmuz 2001'de Rusya ve Çin, İyi Komşuluk ve Dostluk İşbirliği Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşma iki ülke arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin çerçevesini belirlemesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. İlgili antlaşmaya göre, taraflar birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı içerisinde olacaklarını, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyeceklerini, eşitliğe dayalı karşılıklı fayda temelinde barış içerisinde birlikte var olacaklarını taahhüt etmişlerdir (Treaty of Good Neighbourliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation, 2001). Taraflar aynı zamanda herhangi bir anlaşmazlık-uyuşmazlık durumunda da birbirlerine karşı güç kullanımı veya tehdit yerine BM'yi adres gösterecekleri konusunda da fikir birliğinde olmuşlardır (Treaty of Good Neighbourliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation, 2001, md. 2). Aynı zamanda, iki ülke birbirlerinin ulusal birlik ve toprak bütünlüklerinin bekasını

destekleyeceklerini de ilan etmişlerdir (Treaty of Good Neighbourliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation, 2001, md. 4). Taraflar imzaladıkları antlaşmanın 13. maddesinde ise, BM'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü güçlendireceklerini ve BM Güvenlik Konseyinde de uluslararası barış ve güvenlik için işbirliği yapacaklarını vurgulamışlardır (Treaty of Good Neighbourliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation, 2001, md. 13). Bu vurgu bir bakıma NATO'nun küresel düzeyde artan etkisine karşı bir duruşu da simgelemektedir. Bunlara ek olarak her iki devlet de, insan hakları ve ekonomiyle ilgili konularda uluslararası hukuka uyacaklarını, bu bağlamda fikri mülkiyet hakkının ve çevrenin korunmasına, yasadışı insan, silah ve uyuşturucu ticaretinin de engellenmesine yönelik işbirliğine önem vereceklerini belirtmişlerdir (Treaty of Good Neighbourliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation, 2001, md. 16). Bu antlaşma taraflar arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesi anlamında atılmış önemli bir adım olarak algılanmalıdır. Ancak , işbirliği ne kadar derinleşse de, hükümetler arası bir perspektifin temelinde olmuştur. İşbirliğinin herhangi bir uluslararası örgüt şemsiyesinde (ŞİÖ gibi) ulus-üstü (supranasyonal) bir yapıya bürünmemesinin nedeni, her iki ülkenin de dış politika yönelimlerinde klasik-devlet merkezli anlayıştan hareket etmeleridir. Öyle ki, her iki ülke de uluslararası liberal demokratik değerler (insan hakları, fikri mülkiyet hakları vs.) çerçevesinde bazı adımların atılması ve önlemlerin alınması bağlamında kararlar alsalar da, her iki ülkenin iç siyasal yapıları ilgili hususlarda alınan kararların pratiğe dökülmesini engellemiştir.

Rusya ve Çin bölgedeki güvenlik sorunlarına, uluslararası ilişkiler sisteminde tek kutupluluğa ve müdahaleciliğe karşı işbirliğinin kaçınılmazlığını imzaladıkları antlaşmayla ortaya koymuşlardır (Cohen, 2001). Uluslararası sistemin yapısının değişmesine yönelik adımın yanı sıra 2000'li yılların başında Rusya'nın yaşadığı ekonomik zorluklar ve Batılı ülkelerin Çin'e karşı uyguladıkları sınırlı silah ambargosu da iki ülke arasındaki stratejik ortaklığı kaçınılmaz kılmıştır (Menon, 2009: 105). Dış etkenlerin yanı sıra iki ülkenin "ekonomik çıkarlarının" uyuşması da iki ülke arasındaki işbirliğinin gelişmesini sağlamıştır. Özellikle Rusya zaman zaman tehdit olarak gördüğü Çin'e dair bir kontrol mekanizması kurma bağlamında da ekonomik işbirliğini kullanma potansiyelinden yararlanmaktadır. Bir başka deyişle karmaşık karşılıklı bağımlılık Çin'in Rusya'ya karşı tehdit algısını azaltmakta ve bir anlamda kontrol ve denge durumu yaratmaktadır.

5. İŞBİRLİĞİNDE YENİ FIRSATLARIN DOĞUŞU: ENERJİ PROJELERİ, SİLAH TİCARETİ VE HAFİF SANAYİ

Rusya ve Çin ilişkilerindeki stratejik ortaklık kaçınılmazlığı, iki ülke arasında ekonomik alanda işbirliği için yeni fırsatlar yaratmıştır. Bu fırsatların ortaya çıkmasında mevcut sorunların dondurulması veya çözüme kavuşturulmasının da önemli bir rolü vardır.

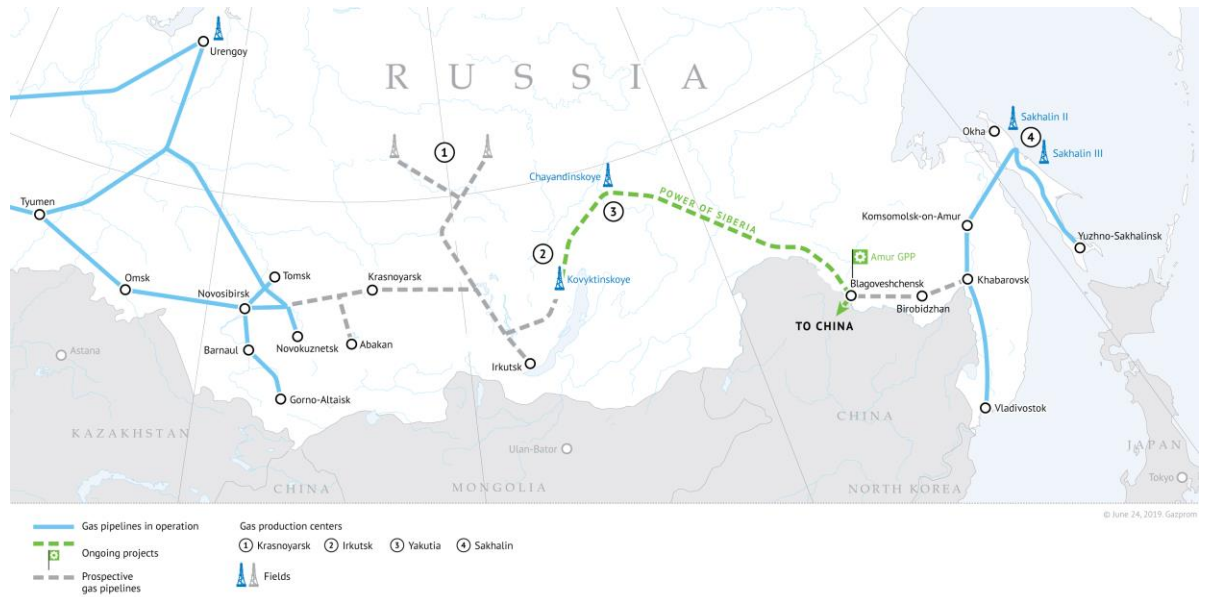

5.1. Enerji Projeleri

Çin'in yüksek orandaki büyüme oranı ve artan enerji tüketimi kendisini yeni enerji rezervlerini-kaynaklarını aramaya ve kullanmaya sevk etmiştir. Bu kaçınılmaz bir realite, o yüzden ki, Çin son yıllarda hem yeni enerji rezervleri bulmaya yönelmiştir hem de kullandığı enerji kaynaklarını uluslararası düzeyde çeşitlendirmeye başlamıştır. Çin'in bu yaklaşımı uluslararası alanda çok yönlü bir ekonomi politikasını pratiğe geçirme çabası olarak yorumlanabilir. Bu yaklaşım neticesinde Rusya ve eski Sovyet Orta Asya Cumhuriyetleri Çin'in ithal ettiği enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi bağlamında çekici bir alan olmuştur (farklı coğrafyalardan ve ülkelerden ithalat yapma anlamında). Çin'in bu yaklaşımı, enerji pazarını çeşitlendirmeye çalışan Rusya için de yeni bir fırsat olmuştur. Enerjiye olan talebin artması, ihracat pazarının çeşitlenmesi-zenginleşmesi Rusya'nın enerji piyasasındaki pazarlık gücünü artırmakta ve kârını maksimize etmektedir. Öyle ki, Vladimir Putin de Rusya ve Çin arasındaki boru hattının açılış töreninde yaptığı konuşmada, durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Bu boru hattı Rusya'nın enerji ihracat pazarını çeşitlendirmesine yardım edecektir” (BBC, 2011). Bu bir anlamda Rusya'nın enerji gelirlerinin güvenceye alınması anlamına gelmektedir. Rusya'nın enerji pazarını çeşitlendirmesinin ve güvence altına alması kendi ulusal çıkarları bakımından elzem olduğunu söyleyebiliriz. Bunun elzem olmasının nedeni de, Rusya'nın günümüzde devlet bütçesinin yaklaşık yüzde 40'ını petrol ve doğal gaz gelirlerinden oluşturmasıdır (Paraskova, 2018). Putin ve enerji alanındaki siyasal temsilcisi Igor Sechin Rusya'nın ekonomik refahı ve siyasal istikrarı için enerji sektörünün stratejik öneme sahip olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Rusya'nın 2003 yılında belirlediği enerji stratejisi de enerji sektörüne verilen önemi ve bir “*petrol-gaz devleti*” yaratma amacını anlatan mealdedir (Özsağlam, 2013).

Çin ve Rusya arasında stratejik bir ortaklığın kurulması ve ekonomik alanda da “çıkartların” örtüşmesi iki ülkeyi hızlı bir şekilde enerji alanındaki projelerin hayata geçirilmesine yönlendirmiştir. Bu çerçevede Rusya'nın enerji şirketleri Sibiry'a'dan Çin'in Kuzey Doğu bölgelerine doğru boru hatları inşa etmeye başlamışlardır. İlgili boru hattı projesinin inşası devam etmektedir (Gazprom Web Sayfası, 2019). Enerji alanındaki işbirliğiyle ilgili antlaşmaların ve projelerin hayata geçirilmesi *İyi Komşuluk ve Dostluk İşbirliği Antlaşmasının* ardından hızlı bir şekilde gelişmiştir. Rus Ulaşım Şirketi, Yukos ve Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) ilgili dostluk antlaşmasının ardından enerji sektörüyle ilgili çeşitli antlaşmalar imzalamalarına karşın, bu antlaşmalar 2003 yılında Khodorovsky'nin tutuklanması ve Yukos'un da ortadan kaldırılmasıyla birlikte pratiğe geçirilememiştir. (Yukos'un ortadan kaldırılışı ilgili şirketin Çin'e yönelik projelerinin askıya alınmasına neden olmuştur) (Global Times, 2009). Antlaşmaların ve projelerin pratiğe hemen geçirilmemesine karşın, enerji alanında işbirliği her iki ülkenin devlet politikası halini almıştır. Devlet yetkilileri arasında enerji alanında işbirliğine yönelik çalışmalar devam ettirilirken, 2004 yılında Rusya ve Çin arasında yeni enerji projelerinin hayata geçirilmesi konusunda ilk mesajlar verilmiştir. Putin'in Çin ziyareti öncesi ve ziyareti sırasında verilen mesajlar iki ülke arasındaki ortak enerji projelerine ilişkin ciddi adımların atıldığının kanıtı niteliğindedir. Öyle ki, Rus yetkililer Taishet'ten Nakhodka

limanına kadar bir boru hattının inşasının gerçekleşeceğini vurgulamaya başlamışlardır (China Daily, 2004).²

Şekil 1: Rusya'dan Çin'e Kuzey Sibirya'da İnşa Edilen Doğu Rotası Boru Hattı Projesi

Kaynak: Gazprom, <http://www.gazprom.com/projects/sakhalin2/>, Erişim Tarihi: 25.02.2019.

Şekil 2: İptal Edilen Angarsk-Nakhodka Projesi

Kaynak: <http://www.atimes.com/atimes/China Business/GJ18Cb02.html>, Erişim Tarihi: 14.07.2019.

Rusya Devlet Başkanı Putin'in Mart 2006'da Pekin'i ziyareti enerji ve diğer sektörlerdeki ekonomik işbirliğinin derinleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki, ziyaret sırasında Putin ve Çin Devlet başkanı Hu Jintao ekonomik ilişkilerin

² Rusya Baykal gölündeki ekolojik sebeplerden dolayı Angarsk-Nakhodka boru hattının inşasını iptal etmiştir

yoğunlaştırılması için antlaşmalar imzalamışlardır. Bu anlaşmalardan bir tanesi de Gazprom ve CNPC arasında Rusya'dan Çin'e doğal gaz akışını sağlayacak olan anlaşmadır (China Daily, 2006). İlgili ön antlaşma yapılmasına karşın Gazprom adına Alexei Miller yaptığı açıklamada fiyat ve finansal konularında detaylandırma çalışmalarının devam edeceğini belirtmiştir. Miller bununla birlikte 5 yıl içerisinde gaz akışının sağlamayı hedeflediklerinin de altını çizmiştir (China Daily, 2006). Bu bakımdan 2006 Mart ayı Rusya-Çin ilişkilerinde ve özellikle enerji sektöründeki işbirliklerinde bir milat sayılabilir.

Rusya Çin ile enerji alanında işbirliğini geliştirmesiyle birlikte enerji marketini çeşitlendirirken, Asya-Pasifik'teki yeni pazarlara ulaşımında da aynı boru hatlarını-güzergahları kullanmak suretiyle Doğu Gaz programına yönelik de adım atmıştır.³ Diğer taraftan Çin ise enerji arzı-ithal pazarını çeşitlendirmeyi kendisine bir dış ticaret ve dış politika amacı edinmiştir. Orta Asya Cumhuriyetleriyle operasyona daha önce başlayan Çin, Rusya ile enerji projelerini aynı anda geliştirerek enerji ithal pazarını çeşitlendirmektedir. Bu çeşitlendirme aynı zamanda Rusya ile Orta Asya üzerine var olan rekabeti hafifletmek amacını da taşıyabilir.

Rusya ve Çin arasındaki Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) petrol boru hattı Ocak 2011'de devreye girmiştir (Rusya, daha önce demiryoluyla Çin'e petrol ihraç ediyordu). Bu petrol boru hattıyla birlikte 2011 yılında günde yaklaşık 600.000 varil ham petrol Rusya'dan Çin'e ihraç edilmeye başlamıştır (Platts, 2011). Bu ham petrol ticaretine paralel olarak, Çin Kalkınma Bankası Rosneft ve Transneft şirketlerine 15 ve 10 milyar ABD doları tutarında 20 yıl vadeli kredi sağlamıştır (Platts, 2011). 2011 yılında enerji alanında atılan yeni ve somut adımlar bir anlamda her iki ülke arasında enerji alanındaki ticaretin kurumsallaşmaya başladığının göstergesidir. Bu tarihten sonra, Rusya ve Çin, devlet şirketleri; Rosneft, Gazprom ve CNPC üzerinden ilişkilerini derinleştirmişler ve yoğunlaştırmışlardır. Enerji alanındaki ilişkilere dair son dönemde en önemli adım Mayıs 2014'te atılmıştır. Rusya'nın Çin'le ilişkilerde önem verdiği *enerji ticaretine* yeniden odaklanmasında Sarah Lain'in de belirttiği üzere Ukrayna krizinin ve bunun neticesinde Avrupa'yla ilişkilerde yaşadığı sıkıntıların etkisi de vardır (Lain, 2014). İki ülke arasındaki 30 yıllık doğal gaz projesinin hayata geçirilmesi konusundaki mutabakata rağmen, projenin detaylarında saklı olan doğal gazın fiyatı konusunda taraflar henüz ortak bir noktada karar kılmamışlardır. Rusya 100 metre küplük doğal gazı Avrupa'ya verdiği 380.50 ABD Doları üzerinden satmak isterken, Çin ise daha düşük bir fiyatı talep etmekte ve pazarlığını da Orta Asya ülkelerinden aldığı doğal gaz fiyatlarına referans vererek yapmaktadır (Lain, 2014). Çin, Orta Asya'daki doğal gaz rezervlerine yönelirken, hem enerji arzını zenginleştirmekte hem de enerji politikasını daha güvenli kılmakta ve fiyat konusundaki pazarlık marjını yükseltmektedir. 2018 yılının sonuna gelindiğinde Rusya günde 1.436 milyon varil petrolü Çin'e ihraç etmiştir (S&P Global, 2019). Bu rakamın 2011 yılıyla kıyaslandığında iki ülke arasında petrol ticaretinde yaklaşık 2.5 kat bir artışın 7 yıl içerisinde gerçekleştiği

³ “Rusya Federasyonu Sanayi ve Enerji Bakanlığı Çin'e ve diğer Asya-Pasifik ülkelerine potansiyel gaz ihracı çerçevesinde Doğu Sibirya ve Uzak Doğu entegre gaz üretimi, ulaşımı ve sağlama sistemini onayladı (Doğu Gaz Programı) “Gazprom Rusya hükümeti tarafından programı yürütme koordinatörü olarak atanmıştır”, <http://www.gazprom.com/press/news/2011/august/article118222/>, Erişim Tarihi: 15.07.2014.

görülmektedir. Taraflardan Rusya günümüzde dünyanın en büyük petrol sağlayıcısı konumundayken Çin ise dünyanın en fazla petrol tüketen ülkesi durumundadır.

5.2.Askerî İşbirliği: Silah Ticareti ve Ortak Tatbikatlar

Daha önce de bahsedildiği üzere 1989 yılında Çin'deki Tiananmen Meydan olayları ve insan hakları karnesinin zayıflığı nedeniyle Batılı ülkeler Çin'e silah ambargosunu uygulamaya koymuştur. Bunun neticesinde de Çin kendi öz kaynaklarını kullanmasının yanı sıra daha ileri silah teknolojisine sahip olan Rusya'dan silah ithal etmeye yönelmiştir. Rusya'nın Çin'e silah ihracı 2000'li yılların ortasına kadar artış göstermesine karşın daha sonra ihracatta bir düşüş eğiliminin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden bir tanesi Çin'in kendi silah teknolojisinde gerçekleştirdiği ilerlemeler olmakla birlikte diğer neden Çin'in Rusya'ya silah alanında olan bağımlılığını azaltmak istemesi ve Rusya'nın da Hindistan gibi Asya ülkelerinin pazarına yönelmesidir. Ancak 2011'den itibaren Rusya'nın Çin'e silah ihracatında yeniden önemli bir artışın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Öyle ki, Rusya 2011 yılı sonunda Çin'e 1.9 milyar ABD Doları tutarında silah ihraç ederken, 2012 yılında ise bu rakam 2.1 milyar ABD Dolarına çıkmaktadır (Kashin, 2013). Rusya 2012 yılı sonunca 17.6 milyar ABD Doları tutarında satış gerçekleştirirken bunun yüzde 12'lik kesimini Çin'e yapılan ihracat oluşturmaktadır (Kashin, 2013). Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Çin günümüzde Rusya'nın silah endüstrisindeki en büyük müşterisi, Rusya ise Çin'in en büyük silah sağlayıcısıdır.

Tablo 1: Rusya ve Çin'in Uluslararası Silah Ticaretindeki Konumları

Ülke		
Rusya	Dünyada gerçekleştirilen toplam silah ihracatının % 22'ini gerçekleştirmektedir	Silah ihraç ettiği ülkeler arasında Çin % 20.4 ve Cezayir %18.80 %16.96'lık bir paya sahiptirler. 2018 yılında Çin'in Rusya'nın silah ihracatındaki payı artarken, Hindistan'ın Rusya'dan silah ithalatındaki payı geçmiş yıllara göre büyük oranda azalmıştır.
Çin	Dünyada gerçekleştirilen toplam silah ihracatının % 5.7'sini gerçekleştirmektedir.	Toplam silah ithalinin %83.3'ünü Rusya'dan, %14.5'ini Ukrayna'dan ve %5.36'sını Fransa'dan gerçekleştirmektedir.

Kaynak: Arms Transfers Database, Stockholm International Peace Research Institute, 2019.

<http://www.sipri.org/database/armstransfers/sources-and-methods/> Erişim Tarihi: 28.05.2019.

Çin'in Rusya'dan silah alımını ve talebini yeniden artırmasını ve Rusya'nın da buna olumlu yaklaşmasını uluslararası politikadaki gelişmelere bağlamak mümkündür. Özellikle, Libya, Mısır ve ardından patlak veren Suriye iç savaşı gibi konularda Rusya ve Çin'in batılı ülkeler ve kurumlarıyla ortaya çıkan çelişkileri ve gerilimleri iki ülkenin askeri alanda daha yakın ilişkilere girmelerine neden olmuştur. İki ülkenin BM Güvenlik Konseyinde özellikle Suriye konusunda ortak bir politikayı benimsemeleri bunun en açık bir göstergesidir. Rusya ve Çin'in bu şekilde politikalar

üretmeleri dünya sisteminin de tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru yönelmesine neden olan sürecin daha da hızlanmasına ve belirginleşmesine neden olmaktadır.

Rusya ve Çin, ŞİÖ şemsiyesinde, Orta Asya'da diğer üye devletlerle birlikte ortak askeri tatbikatların yanı sıra, son dönemde iki ülke ortak tatbikatlarını Doğu Akdeniz'de de gerçekleştirmektedirler. Doğu Akdeniz'de bu tür ortak askeri tatbikatların yapılması ABD ve diğer Batılı ülkelere, *Akdeniz havzasının* her iki ülkenin de jeopolitik haritasında olduğunun mesajının verilmesidir.

Rusya ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler sadece enerji ve askeri alanla sınırlı kalmamıştır. Çin'in hafif sanayi ürünlerini Rusya'ya ihraç etmesi Rusya'nın da belli başlı ham madde ürünlerini Çin'e ihraç etmesiyle iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2013 yılının sonunda Rusya Başbakan Yardımcısı Dmitry Rogozin'in de belirttiği üzere tarihsel olarak en üst düzeye çıkmış ve 88.8 milyar ABD dolarında bir hacime ulaşmıştır (Mikluhevskiy, <http://miklushevskiy.com/news/3274.html>). Bilindiği üzere gerek Çin Devlet Başkanı Hu Jintaou gerekse Putin ve Medvedev iki ülke arasındaki ticaret hacmini 100 milyar ABD Dolarına çıkarmayı hedeflediklerini geçmiş yıllarda sürekli dile getirmişlerdir. Bu hedefe 2014 yılı sonunda yaklaşılmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 95.28 Milyar ABD Dolarına çıkmıştır (Tass-Russian News Agency, 2015). 2017 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi Birleşmiş Milletler verilerine göre 85.9 milyar ABD Dolarına (United Nations Comtrade Data, 2019), 2018 yılında ise bu rakam Çin Genel Gümrük İdaresi verilerine göre 107.06 milyar ABD Doları düzeyine çıkmıştır (Russia Today, 2019). Çin'in Rusya'dan ithalatında petrol ve petrol ürünleri en büyük payı tutarken bunu kereste ve diğer ürünler takip etmektedir (United Nations Comtrade Data, 2019). Rusya ise Çin'den Nükleer reaktörler, makineler ve elektronik ürünlerini ağırlıklı ithal etmektedir (United Nations Comtrade Data, 2019).

Günümüzdeki ekonomik verilere bakıldığında Rusya ve Çin arasında yoğun bir karşılıklı bağımlılıktan söz edebiliriz. Ancak bu karşılıklı bağımlılığa rağmen iki ülkede de birbirlerine karşı önyargıların ve bakış açılarındaki farklılıkların mevcudiyeti, iki ülke arasında sosyal ve siyasal entegrasyonun gerçekleşmesini engellemektedir.

6. İLİŞKİLERİN SINIRLI KALMASININ NEDENİ: GÜVENLİKLEŞTİRME

İki dev ülke, Rusya ve Çin arasında ekonomik ve siyasi alanda stratejik ortaklık olmasına karşın ilişkilerin sorunsuz olduğunu söylemek mümkün değildir. İki ülke arasındaki sorunlar ve anlayış farklılıkları iki dev ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesini sınırlandırmaktadır. İç dinamikler-faktörler ülkeler arasındaki ilişkilerde ve ülkelerin dış politika yönelimlerinde önemli etkenlerdir. Rusya-Çin arasındaki ilişkilerde de iç dinamikler iki ülke arasındaki ilişkileri ve dış politika yönelimlerini direkt olarak etkilemektedir.

Küreselleşmenin olgularından bir tanesi de göçtür. Göç insanların artık sınır tanımaksızın daha iyi bir hayat amacıyla başvurdukları bir yöntem halini almıştır. Ancak, Çin ve Rusya arasındaki göç hareketleri özel bir öneme ve siyaseten farklı bir özelliğe sahiptir. Öyle ki, Çin nüfusunun Rusya'nın uzak doğu bölgelerine göç etmesi ve Rusyalı nüfusun da ilgili bölgelerde azalması Rusyalı siyasiler,

milliyetçiler ve resmi yetkililer tarafından sosyal bir problem ve tehdit olarak algılanmaktadır. Bu algıya göre, Çin yayılmacı ve Rusya'nın uzak doğusundaki toprakları kendisine katmaya çalışan tehditkâr bir devlet olarak görülmektedir. Çin'in yayılmacılığını ve tehdit olduğunu Rusya'da çeşitli kesimler vurgulamaktadır. Rusya'da hem halk düzeyinde hem de siyasi partiler ve resmi otoriteler tarafından Çin'e karşı temkinli-şüpheli bir yaklaşım söz konusudur. Bu noktada Rusya'daki siyasi aktörlerin söylemlerine bakmakta yarar vardır. Waever'in Toplumsal Güvenlik ve Kültürel Kimlik kavramlarına dikkat çeken güvenlik algısının Rusya'da Çin'e yönelik bakış açısını tanımlamada-tartışmada temel alınabileceğini söyleyebiliriz. Bu noktada demografik bir tehlikeden bahsedilirken, aynı zamanda demokratik değerlerin de gölgelenebileceğine vurgu yapılmaktadır. Rusya'da Rusya-Çin ilişkilerine *Devlet Güvenliği* açısından yaklaşan ve endişe duyanlar da vardır.

Jirnovski'nin liderliğini yaptığı Rusya'nın Liberal Demokrat Partisi (Liberal Demokratiçeskaya Partiya Rossii) programının dış politika bölümünde Çin'e dair şu ifadeler kullanılmaktadır: “Çin Rusya'nın müttefiki olmakla birlikte nükleer silahlarıyla ve 1 milyardan fazla nüfusuyla potansiyel bir tehdit taşır. Rusya ve Çin arasındaki demografik farklılıklardan dolayı da bizler nükleer ve modern silahlar bağlamında Çin'i aşmalıyız. Çin ile ilişkilerde dürüst şeffaf ‘*dikkatli bir dostluk*’ politikasını izleyerek ekonomik ve siyasi bağları geliştirirken kendimizi de güçlü kılmalıyız” (Liberal Demokrat Parti Programı). Jirnovski bu söylemde bulunmasına karşın, son dönemde Çin'in ABD ile mücadelesinde Rusya'nın askeri gücüne ihtiyaç duyduğunu da vurgulamaya ve Rusya'nın bu mücadelede önemli rol oynadığını dillendirmiştir (Liberal Demokrat Parti Web Sayfası- Liberalno-Demokratiçeskaya Partiya Rossii, 2018). Jirnovski'nin söylemindeki farklılığın en büyük nedeninin Rusya ve Batı dünyası arasında Ukrayna Krizi nedeniyle gerilimin artmasını ve bunun neticesinde Rusya'nın Batının ekonomik yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmasıdır.

Yabloka da (liberal, Avrupa merkezci) Çin ile derin-yakın ilişkilere girilmesine karşı olduğunu açık bir şekilde parti programında belirtmektedir. Yabloka'nın parti programında şu ifadeler yer almaktadır: “Çin Sibiryada ve Rusya'nın uzak doğusunda ekonomik, demografik ve ekolojik krizler yaratabilir” (Yabloka Parti Programı). Yabloka özellikle otoriterlik ve demokrasinin askıya alınması ve batıdan uzaklaşma bağlamında Çin ile yakınlaşmadan endişe duymaktadır.

Birleşik Rusya Partisi (Yedinaya Rossiya) programına bakıldığında dış politika anlamında özel olarak Çin'e yer ayrılmamaktadır. Ancak, Rusya'da 2001 yılından beridir iktidarda bulunan Birleşik Rusya Partisi'nin siyasi temsilcilerinin ve bürokratlarının söylemleri Çin'e karşı temkinli bir konumlanmanın olduğunu ve hatta Çin'i *nüfus, göç ve toprak* konularında tehdit görme noktasına kadar geldiğini göstermektedir.

Rusya'da hükümet yetkilileri de Rusya'nın Sibiryada ve Uzak Doğu bölgesine yönelik benzer düşüncelere sahiptir. Örneğin Rusya Devlet Başkanı, Vladimir Putin, ekonomik sorunlara ilişkin Sibiryadaki ve Rusya'nın Uzak Doğusundaki yerel otoritelerin dikkatini çekerken, “Burada İnsanlar eğer bölgelerini ve ekonomilerini yenileyemezlerse, ileride Çince veya başka Asya dillerini konuşacaklar” ifadesini kullanmıştır (The Phora, <http://www.thephora.net>). Primorsky Krayının eski valisi Sergey Darkin Vladivostok'ta verdiği bir demeçte şunları söylemiştir: “Büyük

ölçekte bir asimilasyonun olmaması için kendimizi garantiye almalıyız. Bunun için buraya gelen Çinliler geri dönmelidirler” (Stakelbeck, 2005).

Vladivostok belediye başkanı Viktor Cherepkov ise Çin nüfuzuna dikkat çekerken şu ifadeleri kullanmıştır: “Çinli iş adamları Rusya’nın uzakdoğusunda ekonominin yüzde 30’unu 40’ını ellerinde bulundururlarken, hafif sanayinin ise yüzde 100’üne sahiptirler” (Azizian, 2003). Rusya’daki Çinli nüfusun ne kadar olduğuna dair farklı rakamlara rastlamak mümkündür. Ancak Rusya-Çin sınır sorumlusu Alexander Shaikin’in Rusya-Çin sınırından 18 aylık bir zaman diliminde 1.5 milyon Çinlinin yasadışı bir şekilde Rusya’nın uzak doğu bölgesine giriş yaptığını söylemesi önemli bir iddiadır (Zeihan, 2014). Rusya içişleri bakanlığı verilerine göre Rusya’da 2 milyon civarında Çinli yaşarken, bazı kaynaklar bunun 5 milyon olduğunu iddia etmektedir (Zeihan, 2014). Ağırlıklı olarak Rusya’nın uzak doğu kentlerinde yaşayan Çinli nüfusun ilerde tehdit oluşturabileceğine dair en büyük gerekçenin Rusya’nın ilgili bölgede 7 milyon civarında nüfusa sahip olmasını gösterebiliriz. Kısacası Rusya’nın uzak doğusundaki nüfus yoğunluğunun düşük oluşu ve bununla birlikte Çin’in Kuzey batısında 70 milyonu aşkın Çinlinin yaşaması Rusya’daki bazı çevrelerin “toprak talebine” veya bir “Çin istilasına” ilişkin endişelerini artıran unsur olarak görülebilir.

Yukarıda kullanılan ifadeler Rusya’daki Çin nüfusa karşı negatif-şüpheli bir yaklaşımın varlığını göstermektedir. Böylesi bir bakış açısı zenofobik olarak yorumlanabilir.

Çin’e bakıldığında benzer düşüncelerin olmamasına karşın, Rusya’ya karşı kuşkulu-şüpheli bir yaklaşımın söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu şüpheli yaklaşım 1999 yılında Kosova konusuyla ortaya çıkmıştır. Rusya’nın Kosova konusunu BM Güvenlik Konseyi yerine G8 zirvesine taşınması sonucunda Çin’de uluslararası konularda Rusya’ya karşı az da olsa bir güvensizlik duygusuna neden olmuştur. Bu çerçevede Çin’in uluslararası alanda siyasal anlamda Rusya’yı az bir oranda olsa da güvenleştirdiğini söylemek mümkündür. Ancak bu algılama Rusya’nın devletin merkezindeki ve toplumsal düzeydeki algılamalarıyla karşılaştırmayacak derecededir.

Çin Rusya’daki yatırımlarını artırırken ve enerji arz pazarını çeşitlendirirken, Orta Asya Cumhuriyetleriyle de ilişkilerini ilerletmektedir. Çin bölgede enerji ithaline odaklanırken, kendi hafif sanayi ürünlerini Orta Asya Cumhuriyetlerine satmaktadır. Böylece Çin ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ticaret hacmi sürekli artan bir eğilim göstermektedir. Öyle ki, 2013 verilerine bakıldığında Çin ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ticaret hacmi 40 milyar ABD Dolarına kadar yükselmiştir. Bu 40 milyar Dolarlık ticaret hacminin 28.6 milyar Dolarlık ticaret hacminin de tek başına Çin ve Kazakistan arasındaki gerçekleştiğini de belirtmekte yarar vardır (Anadolu Agency, 2014). Çin ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında ticaretin artışı, geleceğe yönelik enerji projeleri ve belli bir miktarda ilgili Çin nüfusunun cumhuriyetlerde kendini göstermesi Rusya’nın etkinlik alanına bir “meydan okuma” olarak algılanabilir (Petersen, 2013). Tarihsel anlamda da her iki ülkenin rekabet alanı olarak görülen Orta Asya’nın, ilişkilerini ilerleten iki ülke arasındaki ilişkileri günümüzde sınırlayan ve aynı zamanda ilişkilere rekabet boyutu kazandıran bir olgudur. Bu olguya hem demografik (toplumsal güvenlik), hem de ekonomik boyutuyla bakabiliriz. Özellikle Rusya bölgede hem kendi açısından hem

de ilgili cumhuriyetlerdeki demografik yapılar bağlamında Çin'i güvenlikleştirmektedir (İlgili cumhuriyetlerde yaşayan Rus azınlığın durumunu unutmamak gerek), aynı şekilde Çin'in Orta Asya ülkelerindeki ekonomik faaliyetleri de gerek hafif sanayi gerekse enerji alanında Rusya için bir güvenlikleştirme nedeni olarak görülebilir.

ŞİÖ bölgesel işbirliği bağlamında pozitif ve önemli rol oynamasına karşın, kurumsal yapısı hükümetlerarası bir düzlemde kalmaktadır, böylece bu örgüt de klasik işlevselci bir yaklaşımdan hareketle faaliyetlerini sürdürmektedir. Kısacası daha entegre bir yapıya yönelememektedir. ŞİÖ çerçevesinde Rusya ve Çin'in ortak askeri tatbikatlar düzenlemesi söz konusu olmakla birlikte, Rusya eski Sovyet Orta Asya coğrafyasında ŞİÖ'dan çok kendisinin hegemon güç olduğu Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) etkin olmasını arzu etmektedir. Bu arzu da ŞİÖ'nun güvenlik alanındaki etkinliğini sınırlandırmaktadır.

SONUÇ

Rusya 1990'lı yılların başında Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev öncülüğünde Avro-Atlantikçi bir dış politika yönelimiyle Batıyla ilişkilerini sürdürmüştür. Ancak ekonomik ve siyasi sorunlar muhalefetin tepkisinin sert olmasına neden olmuştur. Bu sert tepkinin neticesinde de "Avrasyacı" yaklaşım hem iç hem de dış politikada etkin olmaya başlamıştır. Rusya'nın dış politikasında Avrasyacı yaklaşımın etkin olmasıyla birlikte Rusya ile Çin arasındaki ilişkiler de yoğunlaşmaya başlamıştır.

Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerin ortak bölgesel, küresel hedefler ve hassasiyetlerin mevcudiyetinden dolayı derinleştiğini söylemek mümkündür. İki ülke arasındaki ilişkilerin ilerlemesine ve derinleşmesine neden olan "ortak çıkarlar", ortak "öteki(ler)" üzerinden gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, aynı şeylerin iki ülke tarafından güvenlikleştirilmeleri ilişkilerin gelişmesine ivme kazandırmıştır.

İlişkilerin gelişmesinde ilk etken uluslararası ilişkiler sisteminin yapısında ilişkin duyulan ortak tepkidir. Diğer bir deyişle ABD liderliğindeki tek kutuplu dünya düzeninden hoşnutsuzluğun mevcudiyetidir. Bunun neticesinde de iki ülke dünya siyasetine yön verme bağlamında uluslararası örgütler (BM, ŞİÖ) üzerinden siyasal anlamda bir işbirliğine yönelmişlerdir.

Ekonomik yaklaşımın temel nedenlerinden bir tanesi her iki ülkenin de "öteki-batı" karşısında kendilerini güvenlik içerisine almak istemleridir. Bu bağlamda enerji sektörü ön plana çıkan ekonomik anlamda her iki ülke için de bir ulusal güvenlik konusudur. Rusya kendi enerji ihraç pazarını çeşitlendirmeyi amaç edinerek ekonomik anlamda kendisini güvenlik altına almaya çalışırken, Çin ise enerji arz pazarını çeşitlendirerek kendi enerji tüketimine ilişkin kendi güvenlik alanını yaratmaya çalışmaktadır. Uluslararası enerji pazarı içerisindeki pozisyonlarını güçlendirme bağlamında iki ülke arasındaki ilişkilerin ve yaklaşımların bir ahenk içerisinde. Bu ortak noktayı, uluslararası ekonomik alanda ortak bir güvenlikleştirme yaklaşımı olarak da yorumlamak mümkündür.

Bu yaklaşımın yani dışsal etkinin Çin'in Rusya'nın silah endüstrisiyle ilişkilerini ithalat bağlamında ilerletmesine de neden olduğunu da belirtmekte yarar vardır. Batılı ülkelerin Çin'in insan hakları karnesinin zayıflığından dolayı uyguladıkları

silah ambargosu, Çin ve Rusya arasında askeri alanda bir işbirliğini de zorunlu kılmıştır. Rusya silah satış pazarını büyütüp, çeşitlendirirken, Çin de alternatif bir silah arz pazarına kavuşmuştur. Bu da askeri alanda bir işbirliğine ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunması bağlamında önemlidir. Bu noktada da askeri alanda ortak şekilde batının güvenlikleştirilmesi söz konusudur.

Bu tablo çerçevesinde Weaver'in AB'nin entegrasyonunu dışsal etkenler nedeniyle hız kazandığına ilişkin yorumuna paralel bir yorumu da Rusya-Çin ilişkilerine ve ŞİÖ'nün kurumsallaşması ve daha entegre bir yapıya kavuşması çerçevesinde yapabiliriz. Kısacası Batı'nın dışsal bir "tehdit" unsuru olarak iki ülke arasındaki bölgesel işbirliğini yoğunlaştırdığını söyleyebiliriz. Bölge dışı faktörlerin yanı sıra, bölgesel faktörler de iki ülke arasındaki işbirliğine katkı yapmaktadır. Bu çerçevede ayrılıkçı hareketler, radikal dinci akımlar ve terör, ortak-bölgesel güvenlik sorunları olarak iki ülke arasındaki işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bahse konu olan ilgili faktörlerin-etkenlerin bir kısmı ülkelerin kendi iç bünyelerinde bir kısmı ise yakın çevrelerindedir.

Waever'in AB'nin kendi iç dinamiklerinden dolayı siyasal entegrasyon sürecinin negatif etkilendiğine ilişkin görüşünü, bir yansıtma yaparak, Rusya'nın iç dinamiklerinin Çin ile olan ilişkilere etkileri değerlendirildi. Buzan'ın göç ve etnik ilişkiler üzerine genel anlamda yaptığı analizlerin ve sonuçların Rusya'nın içinden Çin'e ve Çinlilere doğru bakışta da görmek mümkündür. Bu çerçevede ortaya çıkan sonuç şudur ki, Rusya'da gerek halk düzeyinde gerekse, yerel ve üst düzeydeki siyasiler Çin ile olan ilişkilere temkinli bir şekilde yaklaşmaktadırlar.

Bu temkin, yaptığımız söylem analizlerinde de görüleceği üzere xenofobik (xenophobic) bir duruşun oluşmasına kadar varmıştır. Bu xenofobik duruş, Rusyalılar ve Çinliler arasında bir etnik gerilimin doğmasına neden olmaktadır. Bu gerilim, doğal olarak gerek ikili ilişkilerde gerekse ŞİÖ şemsiyesindeki entegrasyon sürecini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda Buzan ve Waever'in daha çok Batı merkezli diyebileceğimiz analizlerine uymayan bir durumu da Rusya-Çin ilişkileri düzleminde mevcuttur. Buzan ve Waever'in devlet güvenliğiyle, toplumsal-kültürel ve kimliksel güvenlik anlamında bir farklılığın olduğu iddiası Batı coğrafyası için geçerli olurken, aynısını Rusya için, Rusya-Çin ilişkileri bağlamında söylemek mümkün değildir. Çünkü Rusya'da Çin ile olan ilişkilerde devletin ve onu yöneten elitlerle, toplumun güvenlik algısının bütünleştiği görülmektedir.

Çin'in Orta Asya Cumhuriyetlerindeki etkinliğini hem ŞİÖ üzerinden hem de ekonomik ve toplumsal dinamiklerle artırması, Rusya tarafından kendi etki alanına bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. Bu algı sadece Rusya'da değil, Orta Asya Cumhuriyetlerinin elitleri ve toplumlarında da mevcuttur. Tarihsel anlamda mevcut olan bu algı Rusya, Çin ile Orta Asya ülkeleri tarafından kurulan ŞİÖ'nün daha entegre-supranasyonal bir karaktere bürünmesine de engel teşkil etmektedir. Böylece ilgili örgüt hükümetler-arası bir işlevsel yapıdan öteye gidememektedir. Bu işlevsel karakter ikili ilişkilerin de sınırlarını çizmektedir.

Sonuç olarak, her iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve derinlik kazanmasında hem küresel hem de bölgesel faktörlerin etki ettiğini söyleyebiliriz. Bu etkinin neticesinde de her iki ülke arasında ekonomik ve siyasal işbirliği kurumsal bir düzlemde ilerlemektedir. Ancak bu ilerleme yukarıda bahsettiğimiz olgularının varlığından dolayı supranasyonal bir yapıya bürünmemektedir. İlerde özellikle

Rusya'nın ekonomik yaptırımlardan dolayı, finansal alanda ve ticari alanda bazı duvarları ve tabuların yıkılması yönünde adımlar atması da sürpriz olmaz. Bu adımlar atılırsa Rusya-Çin ilişkilerinde ŞİÖ gibi bir uluslararası örgüt üzerinden supranasyonel karakterde ekonomik bir ilişki biçimi ortaya çıkabilir. Ancak şu andaki yapıda her iki ülke arasındaki ilişkilerin sınırlı bir şekilde gelişeceğini ve hükümetler arası düzlemde devam edeceğini söylemek mümkündür. Şimdi olduğu gibi bir düzlemde ilerleyecek olan işbirliği hem karşılıklı fayda hem de her iki ülkenin özellikle Rusya'nın bir kontrol alanı yaratması bağlamında değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Anadolu Agency, "Trade Between China Central Asia Fast Moving", 13 Şubat 2014. <http://www.aa.com.tr/en/tag/287534--trade-between-china-central-asia-fast-moving>, Erişim Tarihi: 20.10.2014.

Arms Transfers Database, Stockholm International Peace Research Institute, <http://www.sipri.org/database/armstransfers/sources-and-methods/>, Erişim Tarihi: 28.05.2019.

Azizian, R. (2003), "The Optimists Have the Lead, for Now: Russia's China Debate", *Asia-Pacific Center for Security Studies*, December 2003, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a591921.pdf>, Erişim Tarihi: 12.10.2016.

BBC News, "Russia-China Oil Pipeline Opens", 2 Ocak 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12103865?print=true>, Erişim Tarihi: 27.09.2011.

Buzan, B. (2006), "Will the 'Global War on Terrorism' Be The New Cold War?", *International Affairs*, 6(82): 1101-1118.

Buzan, B. (1993), "Societal Security, State Security and Internationalization", Ole Wæver (Ed.), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Routledge.

Buzan, B. (1983), *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Brighton: Wheatsheaf Books Ltd.

China Daily (2006), "Russia To Build Large-Scale Gas Pipelines To China", http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-03/21/content_548838.htm, Erişim Tarihi: 14.07.2014.

China Daily (2004), "Putin's Visit Highlights Oil Projects", http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-10/12/content_381694.htm, Erişim Tarihi: 14.07.2014.

Cohen, A. (2001), “The Russia-China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in Eurasia?”, The Heritage Foundation, <http://heritage.org/research/reports/2001/07the-russia-china-fr>, Erişim Tarihi: 12.05.2011.

Fleurant, A., Perlo S., Perlo-Freeman, Wezeman, P. D, and Wezeman, S.T (2015), *Trends in International Arms Transfers*, Stockholm International Peace Research Institute.

Global Times, 7 March 2017, <http://www.globaltimes.cn/content/1054665.shtml>. Erişim Tarihi: 15.06.2017.

Global Times, Timeline of China-Russia oil pipeline negotiation, 20 May 2009, http://www.globaltimes.cn/business/Business_News/2009-05/431381..., Erişim Tarihi: 27.10.2011.

Gazprom, <http://www.gazprom.com/projects/sakhalin2/>, Erişim Tarihi: 25.02.2019.

Ivanov, Andrey V. (2009), “Conflicting Loyalties: Fugitives and “Traitors” in the Russo-Manchurian Frontier, 1651-1689”, *Journal of Early Modern History*, 13(5): 333-358.

Kashin, V. (2013), “China’s call for arms”, 16 December 2013, *Russia Beyond The Headlines, Asia Pacific*, http://rbth.asia/security/2013/12/16/chinas_call_for_arms_48971.html, Erişim Tarihi: 25.07.2019

Lain, S. (2014), “The Significance of the China-Russia Gas Deal”, *The Diplomat*, <http://thediplomat.com/2014/05/the-significance-of-the-china-russia-gas-deal/>, 24 May 2014, 1. Erişim Tarihi: 15.05.2014.

Liberal Demokrat Parti Programı (Liberal Demokratiçeskaya Partiya Rossii - LDPR), *Programma: Vneşneyaya Politika*, http://ldpr.ru/party/Program_LDPR/Foreign_policy/, Erişim Tarihi: 02.08.2014.

Liberal Demokrat Parti Web Sayfasi- Liberalno-Demokratiçeskaya Partiyeye Rossii, 21 May 2018, Erişim Tarihi: 26.02.2019.

Menon, R. (2009), “The Limits of Chinese-Russian Partnership”, *Survival: Global Politics and Strategy*, 51(3): 99-130.

Mikluhevskiy, V., “The volume of trade between Russia and China reached the historical peak in 2013”, <http://miklushevskiy.com/news/3274.html>, Erişim Tarihi: 26.07.2014.

Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, *Treaty of Good Neighbourliness and Friendly Cooperation Between the People’s Republic of China and the Russian Federation*, 24 Temmuz 2001, (Antlaşmanın orjinal metni), https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml, Erişim Tarihi: 09.02.2019.

Özsağlam, M. T. (2013), “State Centric Russian Energy Policy and Rapprochement in Russia-Turkey Relations”, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2): 158-177.

Paraskova, T. (2018), “Russia To See Oil Revenues Jump Fivefold”, *Oil Price*, 12 May 2018.

- Petersen, A. (2013), “How Chinese Merchants are Transforming Central Asia”, *The Atlantic*, 2 Aralık 2013, <http://www.theatlantic.com/china/archive/2013/12/how-chinese-merchants-are-transforming-central-asia/281957/>, Erişim Tarihi: 17.09.2014.
- Platts, “Special Report : Russian Crude Oil Exports to the Pacific Basin-an ESPO update” Şubat 2011, <http://www.platts.com/im.platts.content/insightanalysis/industrysolutionpapers/espo0211.pdf>, Erişim Tarihi: 15.07.2014.
- Primakov Y. (2010), *Rusyasız Dünya (Mir Bez Rossii?K Chemu Vedet Politiciskeya Blizorukost-World Without Russia)*, (Çev., Aijan Esenkanova), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Russia Today (14 January, 2019), <https://www.rt.com/business/448783-russia-china-trade-turnover/>, Erişim Tarihi: 26.02.2019.
- S&P Global Platts (2019), “More Russia, China oil trade can set new markers, influence prices: Rosneft CEO”, <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/oil/060619-more-russia-china-oil-trade-can-set-new-markers-influence-prices-rosneft-ceo>, Erişim Tarihi: 15.02.2019.
- Stakelbeck, F. (6.1.2005), “China’s Manifest Destiny: Immigration and Land Claims Against Russia”, <http://www.globalpolitician.com/print.asp?id=799>, Erişim Tarihi: 12.09.2013.
- Tass-Russian News Agency, “Russia-China Trade Exceeded \$95 Billion in 2014”, <http://tass.ru/en/economy/770864>, 13 January, 2015, Erişim Tarihi: 14.04.2015.
- The Phora, <http://www.thephora.net/forum/showthread.php?t=14605>, Erişim Tarihi: 22.09.2011.
- United Nations Comtrade Data, <https://comtrade.un.org/labs/dit-trade-vis/?reporter=643&partner=156&type=C&year=2017&flow=1>, Erişim Tarihi: 26.02.2019.
- Waever Ole (Ed.) (1993), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Routledge.
- Waever O. (1995), “Identity, Integration and Security: Solving the Sovereignty Puzzle in E.U. Studies”, *Jornal of International Affairs*, 48(2): 389-431.
- Yabloka Parti Programı, <http://eng.yabloka.ru/Press/2009/06263.html>, Erişim Tarihi: 13.10.2011.
- Yeung, C. ve Bjelakovic, N. (2010), “The Sino-Russian Strategic Partnership: Views from Beijing and Moscow”, *Journal of Slavic Military Studies*, 23(2): 243-281.
- Zeihan, P. (2014), “Analysis: Russia’s Far East Turning Chinese”, ABC NEWS, 14 July 2014, <http://abcnews.go.com/International/story?id=82969>, Erişim Tarihi: 05.09. 2014.

Muhittin Tolga Özsağlam, Lefke Avrupa Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde yardımcı doçenttir. Özsağlam lisans eğitimini 1997 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesinde tamamladı ve akademik çalışmalarını Hacettepe Üniversitesinde devam ettirdi ve yüksek lisans programından 2000 yılında mezun oldu. Özsağlam, daha sonra Marmara Üniversitesinde doktora çalışmalarını sürdürdü ve 2006 yılında Dr. ünvanını aldı. Özsağlam'ın çalışmaları çoğunlukla eski Sovyet coğrafyası alanı ve Kıbrıs konuları üzerinedir.

Muhittin Tolga Özsağlam is Asst. Prof at the Department of International Relations, European University of Lefke. He graduated from Department of International Relations, Eastern Mediterranean University in 1997 and continued his academic studies at the Hacettepe University and received his M.A. degree in 2000. Afterwards, Özsağlam has got his PhD degree from Marmara University in 2006. His academic studies are mostly on Post-Soviet Sphere and Cyprus Issues.